

Monika Jaworska

Agresja wśród uczniów klas IV–VI

Nauczyciel i Szkoła 3-4 (36-37), 137-147

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Agresja wśród uczniów klas IV–VI

Wstęp

Nasilające się liczne zachowania agresywne dzieci i młodzieży, wybryki chuligańskie mające miejsce w szkole i na ulicy budzą poważny niepokój. Niemal każdego dnia środki masowego przekazu podają wiadomości o rozbojach, rabunkach, napadach z udziałem małoletnich sprawców. Wzrastająca agresywność młodzieży objawiająca się brutalnymi czynami i znęcaniem się, a także przeniesienie tego zjawiska na teren szkół spowodowały poszukiwanie adekwatnych i efektywnych rozwiązań: diagnoz, programów profilaktycznych, interwencyjnych, wiedzy i umiejętności potrzebnych do właściwego reagowania na przemoc, jak również radzenia sobie z nią.

Agresja definiowana jest jako zachowanie człowieka, którego intencją jest wyrządzenie szkody, spowodowanie cierpienia, ograniczenie wolności czy narzucenie władzy przy wykorzystywaniu własnej siły fizycznej nie są już właściwie sytuacjami ekstremalnymi, ale występują w środowisku rodzinnym, przedszkolu, szkole, placówce wychowawczo-opiekuńczej, zakładzie pracy, na podwórku, ulicy czy telewizji.

Termin „agresja” jest różnie interpretowany, wielu autorów przez agresję rozumie „takie zachowanie, które jest umyślnym działaniem na szkodę jednostek lub własności i którego nie da się społecznie usprawiedliwić”¹.

Natomiast Joanna Grochulska, jedna z wielu polskich psychologów zajmujących się problematyką agresji z punktu widzenia psychologicznego, twierdzi, iż: „Jeżeli chodzi o agresję, jej siła, częstotliwość występowania, rodzaj manifestowanych zachowań zależą od zadatków wrodzonych człowieka, aktywności własnej, wpływów środowiska i od wychowania”².

Jeszcze inaczej zjawisko agresji jest analizowane przez psychologa społecznego Adama Frączka. Uwzględniając różnorodne podejścia do definiowania agresji, stwierdził on, że „[...] agresją nazywa się czynności intencjonalne podejmowane przez ludzi, stanowiące zagrożenie bądź powodujące szkody w fizycznym, psychicznym i społecznym dobrostanie innych osób

¹ J. Obuchowska, *Agresja dzieci w perspektywie rozwojowej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2000, nr 9, s. 3.

² J. Grochulska, *Agresja u dzieci*, Warszawa 1993, s. 24.

(tj. wywołujące ból, cierpienie, destrukcję), prowadzące do utraty cenionych wartości”³.

Agresywność dzieci może przejawiać się w różnych formach; bardzo różnorodnie klasyfikowane są też formy agresywnego zachowania.

Z. Skorny wyróżnia cztery rodzaje agresji:

- frustracyjna – frustracja jest skutkiem blokady określonych potrzeb;
- naśladowcza – wykonanie przez przedmiot działania podobnego symbolicznie lub konkretnie do tego, które uprzednio wykonał model;
- instrumentalna – agresja odgrywa rolę instrumentu, narzędzia umożliwiającego osiągnięcie celu;
- patologiczna – agresja występująca u osób chorych psychicznie i nerwowo (dzieci nadpobudliwe psychoruchowo, epileptycy, schizofrenicy, oligofrenicy, psychopaci)⁴.

Na podstawie analizy światowego piśmiennictwa z zakresu psychologii agresji Skorny rozróżnił za innymi:

- agresję bezpośrednią,
- agresję przemieszczoną.

„Agresja bezpośrednia polega na jawnym ataku skierowanym na przedmiot będący powodem frustracji i możliwym tylko w jego obecności. Agresja przemieszczona [...] to akt skierowany na obiekty zastępcze, czyli na osoby lub rzeczy niebędące właściwym przedmiotem zachowań agresywnych”⁵.

Ponadto wyróżnia agresję:

- fizyczną,
- słowną,
- czynną,
- bierną.

W ostatnich latach daje się zaobserwować wyjątkowy wzrost zachowań agresywnych wśród dzieci i młodzieży, występujących zarówno poza szkołą, jak i na jej terenie. Zjawisko to nie dotyczy jedynie liczby zachowań niepożądanych, lecz coraz bardziej niepokojący jest wzrost nasilenia stopnia oraz form agresji aż do zachowań ekstremalnych, prowadzących do trwałego okaleczenia lub zabójstwa. Obniża się również wiek młodych agresorów.

Problem agresji w szkole i poza nią podejmowany jest przez psychologów, pedagogów, socjologów wychowania oraz rozpatrywany jest ze względu na różne przyczyny wywołujące to zjawisko, co świadczy o ważności tematu.

Jednym z pierwszych i najważniejszych środowisk wychowawczych dzieci mających największe znaczenie dla socjalizacji, instytucją nie do zastąpienia przez inne jest rodzina. Wywiera ona wpływ na wytworzenie się określonego systemu wartości. Stanowi ważny czynnik w kształtowaniu

³ A. Frączek, *Agresja i przemoc wśród dzieci i młodzieży jako zjawisko społeczne*, Kielce 1996, s. 27.

⁴ Z. Skorny, *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1987, s. 210.

⁵ Z. Skorny, *Formy i funkcja agresji u dzieci i młodzieży*, „Psychologia Wychowawcza” 1997, nr 3, s. 227.

osobowości dziecka, jego sfery uczuciowej, intelektualnej, postaw wobec siebie i innych, zachowania się w domu, szkole i wśród rówieśników. Warunkiem prawidłowego funkcjonowania rodziny jako najważniejszej instytucji wychowawczej jest wypełnianie ról społecznych przez obydwój rodziców: ojca i matkę.

Kolejnym czynnikiem kształtującym osobowość dziecka jest szkoła. Odgrywa ważną rolę w socjalizacji i przygotowaniu dziecka do życia społecznego. Szkoła jest pierwszym nowym pozadomowym środowiskiem dziecka.

Halina Spionek stwierdza, że na terenie szkoły powstają i ujawniają się różne rodzaje zaburzeń rozwojowych dzieci. Szkoła „może być pierwotną przyczyną tych zaburzeń, terenem, na którym ujawniają się istniejące zaburzenia rozwoju lub jednym z ogniw w złożonym procesie patologizacji dziecka (jeżeli szkoła staje się miejscem porażek lub niepowodzeń)”⁶.

We współczesnej szkole mamy coraz częściej do czynienia ze zjawiskiem agresji. Wśród szkolnych źródeł agresji wymienia się warunki funkcjonowania placówki (liczebność klas, tłok, hałas), program nauczania, a także poszukuje się przyczyn agresji uczniów w działaniach nauczania. Występują tutaj również różne sytuacje wychowawcze sprzyjające powstawaniu zachowań agresywnych.

Wyniki badań

Badania zostały przeprowadzone w latach 2006–2007. Objęto nimi 80 uczniów ze szkół podstawowych województwa małopolskiego. Uczniowie pochodzili z różnych środowisk rodzinnych o zróżnicowanym statusie materialnym, a także różnili się pochodzeniem społecznym. Przedział wieku badanych uczniów wynosi 10–12 lat.

Celem badań było uzyskanie opinii uczniów na temat zachowań agresywnych, ich form, jak również ustalenie przyczyn tychże zachowań wśród uczniów szkoły podstawowej. Czy uczniowie postrzegają różne formy zachowań agresywnych na terenie szkoły? Skupiono także uwagę na zróżnicowaniu zjawiska agresji w zależności od płci uczniów.

W grupie badanych uczniów chłopcy stanowili ponad połowę (51,2%) ogółu badanych.

Wśród uczniów (42% badanych) ma brata lub siostrę, 31% jest jedynakami, natomiast 18% badanych posiada dwoje rodzeństwa. Pozostali pochodzą z rodzin wielodzietnych.

Badaniami objęto również 60 rodziców tych uczniów (matkę lub ojca). Wykształcenie rodziców przedstawia się następująco: 44% badanych rodziców posiada wykształcenie średnie, 32% badanych posiada wykształcenie wyższe, 16% badanych ma ukończoną zasadniczą szkołę zawodową. Pozostali rodzice mają wykształcenie podstawowe.

⁶ H. Spionek, *Zaburzenia rozwoju uczniów a niepowodzenia w szkole*, Warszawa 1985, s. 103.

Badaniami objęto również 35 nauczycieli uczących w klasach IV–VI. Wybrana grupa nauczycieli stanowi 72,9% całej kadry nauczycielskiej szkoły. Badani nauczyciele charakteryzują się różnym stażem pracy: 17,1% badanych nauczycieli posiada staż pracy w oświacie do 5 lat, 82,9% badanych ma staż pracy od 6–15 lat. Pozostali nauczyciele mają staż pracy powyżej 15 lat. W grupie nauczycieli 76% badanych posiada wyższe wykształcenie pedagogiczne, pozostali mają różne przygotowanie i są w trakcie podwyższania swoich kwalifikacji.

Badania wykazały, że wśród uczniów występują przejawy agresji. Najczęstszą formą agresji w grupie dziewcząt, która stanowi 48,8% ogółu badanych, są: bójki (74,3% wypowiedzi badanych uczniów), szarpanie za włosy i niszczenie odzieży (69,2%), niszczenie szkolnego mienia (66,6%). Częstym zachowaniem, na które wskazało 61,5% badanych uczniów, jest popychanie, kopanie, podstawianie nóg.

Również badani chłopcy stwierdzili, że wśród uczniów występują różne formy agresji fizycznej: bójki (85,4% badanych uczniów), natomiast 80,5% badanych uczniów wskazało popychanie, kopanie, podstawianie nóg. Z kolei 73,2% badanych uczniów uznało za formę zachowania agresywnego podporządkowanie przy użyciu siły, 65,8% badanych uczniów wskazało na niszczenie mienia szkolnego.

Również według wypowiedzi badanych dziewcząt, jak i chłopców występuje agresja słowna pojawiająca się często na terenie szkoły (wykaz agresji słownych przedstawia tabela 1).

Tab. 1. Agresja słowna

Zachowania agresywne	Dziewczęta				Chłopcy			
	N=39		%		N=41		%	
	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie
Kłótnie	32	7	82,1	17,9	15	26	36,6	63,4
Przezywanie się, wyśmiewanie	30	9	76,9	23,1	21	20	51,2	48,8
Przekleństwa, wulgarne odzywanie się	27	12	69,2	30,8	39	2	95,1	4,9
Zastraszanie uczniów	19	20	48,8	51,2	38	3	92,7	7,3
Szantażowanie, grożenie	15	24	38,5	61,5	35	6	85,4	14,6
Rozkazywanie	31	8	79,5	20,5	37	4	90,2	9,8
Wyzwiska, poniżanie ze strony nauczycieli	14	25	35,9	64,1	20	21	48,8	51,2
Brak respektu i poszanowania dla nauczycieli	18	21	46,2	53,8	23	18	56,1	43,9

Źródło: badania własne.

Jak można zauważyć z danych zamieszczonych w tabeli 1, najczęstszym zachowaniem agresywnym wśród badanych dziewcząt są kłótnie (82,1% badanych), co wśród chłopców jest najrzadziej występującym zachowaniem (36,6%), natomiast najczęściej wśród chłopców zachowania agresywne przejawiają się w formie przekleństw, wulgarnego odzywiania się (95,1%). Takie zachowania jak szantażowanie, grożenie są wśród dziewcząt najrzadziej stosowane (38,5% badanych).

Również badani uczniowie stwierdzili, iż wśród zachowań agresywnych w opinii dziewcząt występują przejawy agresji w takiej formie, jak: krzyk, podniesiony głos (25,6% badanych), zabieranie rzeczy bez zgody (15,4% wypowiedzi badanych), popychanie, potrącanie (23,1%), przezwiska (12,8% badanych), pozostałe wskazały na wulgarne słowa, wymuszanie pieniędzy oraz pobicie, które miało miejsce w 2,6% przypadków. Nieco inaczej wypowiedzieli się badani chłopcy, wskazując, iż najczęstszym przejawem zachowań agresywnych są: przekleństwa, wulgarne słowa, odgrażanie się (21,9% badanych), potrącanie, popychanie (19,5% wypowiedzi badanych) oraz bójki (17,1% badanych); najrzadziej stosowaną formą agresji zdaniem badanych chłopców okazały się: wymuszanie pieniędzy, krzyk, zabieranie rzeczy bez zgody.

Zachowania agresywne wśród uczniów występują również na terenie szkoły. Jak wynika z wypowiedzi badanych uczniów, do najczęstszych aktów agresji dochodzi podczas przerw międzylekcyjnych, czyli w miejscach, gdzie uczniowie przebywają bez obecności nauczyciela, bądź też znajdują się w dużej grupie, co uniemożliwia ścisły nadzór nad nimi. Badani wskazali na: korytarze, schody w czasie przerwy (42,5% badanych), podczas przerwy w toalecie (67,2%), w sali lekcyjnej pod nieobecność nauczyciela (22,3%), w szatni (28,6%). Niepokojący jest fakt, iż agresja, choć w niewielkim stopniu, ma miejsce w sali lekcyjnej podczas lekcji w obecności nauczyciela.

Ciekawe, a zarazem niepokojące są przyczyny zachowań agresywnych oraz postawy i reakcje uczniów wobec agresji. Dominującymi przyczynami agresji, jakie wskazali badani uczniowie, są: po to, aby mieć większy autorytet w grupie (59,9% badanych), chęć naśladowania bohaterów filmowych czy gier komputerowych, na co wskazała połowa badanych, a także chęć wyładowania swoich frustracji (42,1% badanych). Badani uczniowie wskazywali również na kłopoty w nauce (13,6% wypowiedzi badanych).

Istotne są również wypowiedzi uczniów na temat, czy czują się bezpieczni w szkole. Spośród całej badanej grupy 32,2% badanych uczniów stwierdziło, że w szkole nie czują się bezpiecznie, zaś 52,4% stwierdziło, że szkoła jest dla nich miejscem średnio bezpiecznym. Najbardziej obawiają się starszych uczniów, gdyż ci ich zaczepiają, biją, kopią, grożą i odbierają różne rzeczy i pieniądze. Pozostali twierdzili, iż nie dostrzegają zagrożenia.

Podobnie na temat bezpieczeństwa w szkole wypowiedzieli się badani nauczyciele. Stwierdzili, iż postrzegają szkołę, a także rejon jej podległy jako miejsca średnio bezpieczne (42,1% wypowiedzi badanych nauczycieli), nie-

bezpieczne (28,2% badanych), bezpieczne (21,8% badanych), natomiast pozostali badani nauczyciele uznali te miejsca za bardzo niebezpieczne.

Uczniowie wypowiedzieli się także, jak rodzice reagują na przejawy agresji. Niepokojące jest to, w jaki sposób rodzice reagują na niewłaściwe zachowanie, przewinienie swoich dzieci. Badani uczniowie stwierdzili w 30% wypowiedzi badanych, że rodzice przeprowadzają rozmowy i to na różne tematy, rozwiązując ich problemy. Znaczna część (27,1%) badanych uczniów wypowiedziała się, że rodzice stosują nakazy, zakazy, robią awantury, grożą, tłumaczą i przekonują. Inni stwierdzili (10,7% badanych), że rodzice w ogóle nie reagują, ani też nie rozmawiają z nimi na interesujące ich tematy. Zdecydowana większość badanych uczniów (73,3%) woli rozmawiać z matką niż z ojcem, gdyż mają lepsze relacje. Jedynie niewielka grupa, bo 13,8% badanych uczniów, stwierdziła, iż wolą rozmawiać z ojcem.

W trakcie badań uzyskano także dane na temat reakcji i postaw uczniów wobec agresji, jak postrzegają to niepokojące zjawisko i czy widzą potrzebę zwalczania tego narastającego zjawiska (postawy te wykazuje tabela nr 2).

Tab. 2. Postawy uczniów wobec agresji

Wyszczególnienie	Dziewczęta		Chłopcy	
	N	%	N	%
Czymś zupełnie naturalnym	2	5,1	5	12,2
Złem, na które niewiele można poradzić	10	25,6	8	19,6
Złem, które należałoby ograniczyć	6	15,4	15	36,5
Złem, z którym można i trzeba walczyć	20	51,3	10	24,4
Czymś nieistotnym (nie występuje)	1	2,6	3	7,3
Razem	39	100	41	100

Źródło: badania własne.

Jak można zauważyć, uczniowie zwracają uwagę, że agresja jest złem, z którym można i trzeba walczyć (51,3% badanych). Dość znaczna część chłopców jest zdania, że agresja jest złem, które należałoby przynajmniej ograniczyć (36,5% badanych). Natomiast znikoma liczba badanych, zarówno w grupie dziewcząt (2,6% badanych), jak i chłopców uważa, że agresja jest czymś nieistotnym (7,3% badanych) – prawie w ogóle niewystępującym zjawiskiem.

Podobnie na temat zachowań agresywnych wypowiedzieli się nauczyciele. Uzyskane wyniki badanej grupy nauczycieli wskazują na więcej niż jedno z zachowań agresywnych manifestowanych przez jednego ucznia. W zakresie agresji fizycznej badani nauczyciele wskazali na najczęściej występujące jej formy: wdawanie się w bójki i pobicia (68,5% badanych), niszczenie

mienia, sprzętu (54,2%), wymuszanie siłą różnych rzeczy (42,8%). W agresji słownej nauczyciele wskazali przede wszystkim: kłótnie (74,2% badanych), skarżenie (54,2%), przeklinanie i przezywanie (77,1%) oraz odgrażanie (48,5%). Nauczyciele wypowiadali się również na temat stopnia nasilenia agresji w badanej szkole. Zdecydowana większość stwierdziła (72,3% badanych), że agresja jest nasiloną, a znikoma liczba nauczycieli (12,2%) uznała agresję za bardzo nasiloną. Za główne przyczyny agresji nauczyciele uznali: rodzinę i środowisko rówieśnicze (74,2%), środki masowego przekazu (62,8%) i pleć dziecka (20%). Niewielki odsetek nauczycieli wskazuje na uwarunkowania psychiczne (14,2%) i złe funkcjonowanie systemu szkolnego (11,4%).

Badani nauczyciele wymienili także formy agresji wśród uczniów, które najczęściej miały miejsce w szkole: zniszczenie mienia (54,2%), lęk i strach przed starszymi kolegami (48,5%), urazy fizyczne (42,8%) oraz wyzwalanie agresji w uczniach spokojnych (17,1%).

Również badani nauczyciele wypowiedzieli się na temat problemów wychowawczych, z jakimi spotykają się w pracy z uczniami. Za główne problemy wychowawcze najczęściej występujące na terenie klasy nauczyciele uznali:

1. wśród chłopców – palenie papierosów (29,3%), bójki (36,5%), ucieczki z lekcji (34,1%), wulgarne słownictwo (26,8%) badanych;
2. wśród dziewcząt – poszturchiwania (38,4%), zabieranie rzeczy (35,8%), złośliwe uwagi (33,4%), kłótnie (30,7%) badanych. Niektóre uczennice mają podobnie jak wymienieni chłopcy problemy w nauce, lecz są i takie, które osiągają dobre wyniki w nauce, a mają obniżone zachowanie.

Z przeprowadzonych badań wśród nauczycieli wynika, że większość nauczycieli (91,4%) interweniuje, widząc konflikty pomiędzy uczniami. W większości przypadków (77,1% badanych) nauczyciele interweniują, uzasadniając to tym, iż z racji swojego zawodu czują się zobligowani do udzielania pomocy uczniom w sytuacjach konfliktowych, lecz nie zawsze są przekonani o sprawczym rezultacie tych interwencji. Pozostali nauczyciele (31,4%) nie są usatysfakcjonowani dotychczasowymi próbami pomocy uczniom, gdyż konflikty się powtarzają bądź brak jest widocznych pozytywnych skutków wychowawczych.

Do najczęstszych sposobów reagowania nauczycieli na zachowania agresywne uczniów należą: stosowanie kar wobec uczniów (94,2% wypowiedzi badanych nauczycieli), rozmowy z uczniem – tłumaczenia (97,1%), zawiadomianie rodziców pisemnie (82,8%), wzywianie ich do szkoły (62,8%), kontaktowanie się z pedagogiem szkolnym w poważniejszych konfliktach (62,8%). W przypadkach zachowań agresywnych u uczniów spoza klasy badani nauczyciele wskazali na: rozmowy z jego wychowawcą (88,5%), a także interwencję u dyrektora szkoły (62,8%). W sytuacjach ostrzejszych konfliktów o charakterze przestępstwa rozmowy prewencyjne z policjantem (22,8% wypowiedzi badanych nauczycieli).

Nauczyciele wypowiedzieli się również na temat współpracy z rodzicami. Większość ankietowanych nauczycieli (57,1%) stwierdziła, że rodzice utrzymują dość regularny kontakt ze szkołą głównie poprzez systematyczne uczestnictwo w zebraniach lub rozmowy indywidualne, konsultacje. Natomiast (26,8%) wypowiedzi badanych nauczycieli oceniła, że kontakty te są sporadyczne, a niewielka liczba nauczycieli (14,2% badanych) stwierdziła, że są one „prawie żadne”.

Na podobny temat wypowiedzieli się rodzice badanych uczniów – zauważają oni u własnych dzieci zachowania agresywne. Wskazują więcej niż jedno z zachowań agresywnych manifestowanych przez dziecko, co spowodowało, że liczba wypowiedzi przekracza liczbę badanych. Do najczęstszych przejawów agresji fizycznej badani rodzice zaliczają: pobicia innych (51,6% badanych), niszczenie mienia, sprzętu (46,6%) oraz popychanie, kopanie, podstawianie nogi (46,6%). Większość badanych rodziców stwierdziła, że ich dzieci przejawiają różne formy agresji słownej. Zebrane opinie wskazują, że najbardziej nasilone są: kłótnie (76,6% wypowiedzi badanych rodziców), wyśmiewanie się (73,3%), skarżenie (71,6%) oraz grożenie i straszenie słowne (63,3%).

Badani rodzice, jak wynika z ich wypowiedzi, stosują różne działania wychowawcze wobec swoich dzieci. Najczęściej rozmawiają ze swoim dzieckiem, tłumacząc mu, co jest złego w jego postępowaniu (90%). Prawie połowa badanych (46,6%) stosuje zakazy i nakazy w postaci ograniczeń rozrywek i zakazu wychodzenia z domu. Zdecydowana większość badanych rodziców (86,6%) krzyczy na dziecko, grozi lub straszy.

Kary fizyczne stosuje dość duża grupa badanych rodziców (33,3%), które w przypadku pojawienia się trudności wychowawczych i niepowodzeń szkolnych u dzieci egzekwują najczęściej ojcowie. Różne są też sposoby nagradzania dziecka. Prawie połowa (46,6%) badanych rodziców stosuje nagrody słowne, nagrody materialne w postaci prezentów, pieniędzy (27,8%), natomiast 11,7% nie stosuje nagród jako środka wychowawczego. Niepokojący jest fakt, iż 10% badanych rodziców ignoruje zachowania agresywne swoich dzieci.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania wykazały, że zjawisko agresji występuje i jest wśród uczniów jednym z istotnych problemów, ciągle się rozszerzającym, rosnącym z dnia na dzień.

Zachowania agresywne na terenie szkoły nie są zależne od płci i wieku. Z badań wynika, że na terenie szkoły w grupie dziewcząt (co stanowi 48,8% badanych) zachowania agresywne są mniej nasilone, ale wśród badanych dziewcząt dominuje agresja słowna. Przeważnie występują one w roli ofiary bądź obserwatora. Natomiast wśród chłopców dominują: grożenie, strasze-

nie, bójki, czyli agresja fizyczna. Chłopcy bywają zarówno agresorami, ofiarami, jak i obserwatorami różnych form zachowań agresji fizycznej.

Oddziaływanie środowiska pozaszkolnego ma duży wpływ na zachowania uczniów: nadmiar niezorganizowanego czasu wolnego, grupy nieformalne, nie w pełni prawidłowe środowisko rodzinne, niewłaściwy dobór oglądanych w telewizji filmów, programów i czerpanie stąd wzorców sprzyjają rozszerzaniu się różnych typów zachowań agresywnych.

Badani nauczyciele także zauważają wzrost zagrożenia i rozprzestrzenianie się występowania zachowań agresywnych. Wszyscy nauczyciele objęci badaniem dostrzegają agresję wśród swoich uczniów. Niezależnie od stażu pracy orientują się lub stwierdzają, że w rejonie szkoły występują zachowania agresywne. Z niepokojem obserwują, że wzrasta liczba uczniów zachowujących się w sposób szkodliwy dla siebie i innych. Zauważają, że sposób odnoszenia się uczniów do siebie jest niewłaściwy: widzą poszturchiwania, słyszą wulgarne słowa, dostrzegają wzajemne dokuczanie sobie. Przy czym najbardziej niepokojące w tych zachowaniach jest to, że często nacechowane są one brutalnością i złośliwością, a co najmniej obojętnością i znieczuleniem na odczucia ofiar zachowań agresywnych. Mnożą się przykłady niszczenia mienia, bójek, zastraszania młodzieży, wymuszania pieniędzy od najmłodszych. Nauczyciele starają się zapobiegać szerzeniu się agresji i zdecydowanie interweniują. Przyczyn zachowań agresywnych można poszukiwać również w środowisku, w jakim funkcjonuje szkoła. Zjawisko anonimowości występujące w dużych szkołach sprzyja działaniom destrukcyjnym, znacznie osłabia oddziaływania wychowawcze nauczycieli.

Niewątpliwie poziom zachowań agresywnych u dzieci jest zależny od wpływów środowiska rodzinnego: wadliwe układy wewnątrzrodzinne, niepożądane wychowawczo postawy rodziców, popełniane przez rodziców błędy wychowawcze, nadmierny rygorizm. Do czynników mających szczególne znaczenie należą: brak jednolitego systemu wychowawczego, kult pieniądza, brak czasu oraz problemy moralne rodziny (alkohol), obojętność w stosunkach rodzinnych. Zapracowani i sfrustrowani rodzice zwykle mają mało czasu, by dokładnie przyjrzeć się zachowaniu dziecka, a są i tacy, którzy przeszkadzają i utrudniają udzielanie pomocy ze strony szkoły, ukrywając niektóre, często patologiczne fakty.

Zdaniem uczniów przyczyną ich zachowania jest chęć zdobycia autorytetu i naśladownictwo, a także środowisko szkolne i dom rodzinny. Uważają, że relacje międzyludzkie powinny opierać się na komunikatywności, szczerości i tolerancji.

W wytwarzaniu się partnerskiej atmosfery w szkole dużą rolę mogłyby odegrać – zdaniem uczniów – zajęcia pozalekcyjne oraz koła zainteresowań, które właściwie ukierunkowałyby ich aktywność, tworzyły bliskie kontakty w ramach grupy, uczyły niesienia pomocy i poszanowania innych. Istotną i znaczącą rolę odgrywa nauczyciel, który powinien być wychowawcą

i animatorem, terapeutą ściśle współpracującym z rodzicami. Od tego zależy przyszły efekt wychowania dzieci.

Szkoły coraz wyraźniej nie radzą sobie z narastającą falą chuligaństwa, często też usiłują ukryć jej przejawy. W kolejnych latach pobytu w szkole ucznia przejawiającego skłonności do zachowań agresywnych mogą one ulec wzmocnieniu, jak gdyby „specjalizują się”, gdyż problem agresji nie pojawia się nagle, ale jest wynikiem wyuczenia. W młodszych klasach przymykamy oko na bijących się malców na przerwie, a tymczasem w ten sposób coś oni ze sobą załatwiają, walczą o pozycję w grupie. Bagatelizujemy wagę zdarzenia, nie traktujemy tego jako agresji, choć takie zachowanie wyraźnie nosi jej znamiona. Kiedy dzieci te trafiają do starszych klas, mają już utrwalone zachowania agresywne jako sposób na realizację swoich celów. Dlatego uważam, że przeciwdziałanie negatywnym zachowaniom w szkole powinno zacząć się już od najmłodszych klas, aby skutecznie zapobiegać procesowi patologizacji środowiska szkolnego.

W świetle badań nasuwają się następujące konkluzje wynikające z analizy materiału empirycznego i stwarzające podstawę do sformułowania wniosków praktycznych dla działalności terapeutycznej i pedagogicznej.

– Szkoła powinna współpracować z rodzicami, powinna robić wszystko, aby rodzice czuli się autentycznie z nią związani i byli skłonni podejmować współdziałanie ze szkołą w zadaniach wychowawczych. Kontakty z rodzicami muszą być autentyczne i rzetelne, np.: programy artystyczne i imprezy okolicznościowe, imprezy klasowe, wspólne wycieczki, warsztaty dla rodziców oraz grupy wsparcia dla rodziców „ofiar” i „agresorów”.

– Nauczyciele powinni przejść odpowiednie szkolenie w zakresie sztuki konstruktywnego rozwiązywania sporów, czyli uczyć się negocjacji i mediacji.

– Należy zapoznać uczniów z samym zjawiskiem agresji, jej rodzajami, czynnikami mającymi na nią wpływ oraz skutkami zachowań agresywnych. Konieczne jest wprowadzenie także dla uczniów programów uczenia się mediacji i negocjacji, które uczyłyby szacunku dla drugiej osoby, wrażliwości na problemy innych, przejęcie większej odpowiedzialności za siebie, umiejętność dochodzenia do kompromisów oraz kontrolowanie zachowania w sytuacji konfliktowej.

– Należy organizować spotkania z pedagogiem, psychologiem, funkcjonariuszami policji oraz innymi osobami zajmującymi się problemem szeroko pojmowanej agresji w celu współpracy i uzupełnienia działań podejmowanych przez szkołę.

– Należy unikać anonimowości uczniów agresywnych, nagłaśniać akty agresji i konsekwentnie stosować kary i sankcje piętnujące zachowania agresywne na forum klasy i szkoły, np. prace społeczne po lekcjach, naprawianie wyrządzonej szkody, ograniczenie udziału w imprezach klasowych lub szkolnych itp.

– Należy informować nauczycieli, rodziców o aktach agresji, wypracować sposoby unikania agresorów, prowadzić poważne rozmowy z agresorami, ofiarami agresji, rodzicami agresorów i ofiar, spisywać umowy (kontrakty) między agresorem a grupą wsparcia (np. zespołem nauczycieli).

Problem agresji jest niezwykle ważny i wymaga dogłębnego rozpoznania teoretycznego i diagnostycznego na szeroką skalę. Zachodzi konieczność prowadzenia badań empirycznych nad zjawiskiem agresji w szkole, prowadzenia akcji upowszechniania wiedzy, jak też i poszukiwania środków zaradczych.

Literatura

Frączek A., *Agresja i przemoc wśród dzieci i młodzieży jako zjawisko społeczne*, Kielce 1996.

Grochulska J., *Agresja u dzieci*, Warszawa 1993.

Obuchowska J., *Agresja dzieci w perspektywie rozwojowej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2000, nr 9.

Skorny Z., *Formy i funkcja agresji u dzieci i młodzieży*, „Psychologia Wychowawcza” 1997, nr 3.

Skorny Z., *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1987.

Spionek H., *Zaburzenia rozwoju uczniów a niepowodzenia w szkole*, Warszawa 1985.

Summary

In this article the author included the problem of aggression among pupils from IV–VI classes, which is based on his research. He analysed the problem of aggression and especially the aggression among pupils. His research showed that there are a lot of factors which have the influence on aggression. The author gives some propositions of preventive actions for the phenomenon of aggression among pupils. This aggression is in the society and it still diversifies its proportions.